

ДІАЛОГІЧНЕ Я В ПРОФЕСІЙНІЙ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА: ВИКЛИКИ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА

THE DIALOGICAL SELF IN THE PROFESSIONAL IDENTITY OF FUTURE HIGHER EDUCATION TEACHERS: CHALLENGES OF THE DIGITAL ERA

Статтю присвячено теоретичному аналізу професійної ідентичності викладача в контексті сучасних філософських і психологічних концепцій. Мета статі: проаналізувати феномен діалогічного Я в контексті формування професійної ідентичності майбутніх викладачів закладів вищої освіти та виявити психологічні механізми, що забезпечують гармонізацію внутрішніх позицій у цифровому середовищі. Дослідження здійснено на основі міждисциплінарного підходу з використанням порівняльного аналізу концепцій самості в класичній і сучасній філософії, контент-аналізу наукових праць та інтерпретативних методів гуманітарних наук. Діалогічна теорія Я (DST – Dialogical Self Theory) розглядається у зв'язку з ідеями П. Рікера про наративну ідентичність і Ч. Тейлора щодо культурно-моральних горизонтів самості. Показано, що класичні підходи не враховують багатовимірність і динамічність особистості. DST пропонує альтернативну модель, в якій ідентичність постає як система внутрішніх і зовнішніх «Я-позицій», що перебувають у діалозі. Ключовим механізмом є метапозиція, яка дозволяє інтегрувати суперечливі голоси та гармонізувати професійну ідентичність. У статті доведено, що DST узгоджується із сучасними концепціями ідентичності й може бути використана для пояснення трансформацій викладацької ролі в цифрову добу. Особлива увага приділена можливостям практичного застосування DST у професійному розвитку. Теорія допомагає інтерпретувати появу нових «голосів» ідентичності, зокрема цифрового комунікатора, користувача штучного інтелекту чи автора онлайн-курсів. Підкреслено потенціал мікрокваліфікацій як гнучкого інструмента формування компетентностей, спрямованих на розвиток рефлексії та стійкості. Вперше у вітчизняному дискурсі зроблено спробу інтегрувати DST у дослідження професійної ідентичності викладачів. Обґрунтовано, що метапозиція виступає ключовим механізмом адаптації, а сама ідентичність розглядається як поліфонічна система, відкрита до змін. DST постає як інноваційна концептуальна основа для формування стійкої, гнучкої та багатовимірної ідентичності майбутнього викладача.

Ключові слова: діалогічне Я, професійна ідентичність, майбутні викладачі, науково-педагогічні працівники, освітні інновації, цифрове середовище, цифрова епоха, психологія особистості, трансформація професійної ідентичності, професійний розвиток, освітні інновації, EdTech, професійна стійкість.

The article is devoted to the theoretical analysis of teachers' professional identity in the context of modern philosophical and psychological concepts. The aim of the study is to analyze the phenomenon of the dialogical self (H. Hermans) in the context of shaping the professional identity of future higher education teachers and to identify the psychological mechanisms that ensure the harmonization of internal positions in the digital environment. The research is based on an interdisciplinary approach combining comparative analysis of concepts of self in classical and modern philosophy, content analysis of scholarly works, and interpretive methods of the humanities. The dialogical self theory (DST) is considered in connection with P. Ricoeur's ideas of narrative identity and C. Taylor's concept of the cultural-moral horizons of the self.

It is shown that classical approaches do not take into account the multidimensionality and dynamism of personality. DST offers an alternative model in which identity appears as a system of internal and external "I-positions" engaged in dialogue. The key mechanism is the metaposition, which enables the integration of contradictory voices and the harmonization of professional identity. The article demonstrates that DST aligns with contemporary concepts of identity and can be applied to explain transformations of the teacher's role in the digital era.

Special attention is paid to the practical application of DST in professional development. The theory helps to interpret the emergence of new identity "voices", particularly those linked to digital technologies, such as the digital communicator, AI user, or online course author. The potential of micro-credentials is emphasized as a flexible tool for developing competencies aimed at reflection and resilience. For the first time in Ukrainian academic discourse, an attempt has been made to integrate DST into the study of teachers' professional identity. It is substantiated that the metaposition functions as a key mechanism of adaptation, while identity itself is interpreted as a polyphonic system open to constant change. The dialogical self theory emerges as an innovative conceptual framework for shaping a sustainable, flexible, multidimensional professional identity of the future teacher.

Key words: dialogical self, professional identity, prospective university teacher, academic staff, educational innovations, digital environment, digital era, personality psychology, transformation of professional identity, professional development, educational innovations, EdTech, professional resilience.

УДК 378.14:159.923.2:004.9

DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.79.1.13>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Просіна О.В.

к.пед.н., доцент, магістр психології, доцент кафедри психології та розвитку особистості

Навчально-наукового інституту менеджменту та психології

Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти»
ORCID ID: 0000-0002-1243-6069

Вступ. Підготовка майбутніх викладачів закладів вищої освіти (ЗВО) є ключовим завданням сучасної педагогічної науки і практики, оскільки саме від них залежить якість освітнього процесу, науково-дослідницька діяльність та інноваційний

розвиток університетів. У добу цифрової трансформації формування професійної ідентичності майбутнього науково-педагогічного працівника значно ускладнюється: він має одночасно оволодіти традиційними педагогічними компетентно-

стями та адаптуватися до нових ролей, що диктуються цифровим середовищем.

Сучасний викладач ЗВО виступає не лише як викладач, але й як науковець, ментор, тьютор, фасилітатор освітніх процесів, користувач і творець EdTech-рішень. Ця множинність функцій створює складний психологічний простір, де взаємодіють різні «голоси» професійної ідентичності.

Актуальність дослідження зумовлена потребою глибшого розуміння психологічних механізмів формування професійної ідентичності майбутніх викладачів ЗВО в умовах цифрової доби, що сприятиме вдосконаленню програм їх підготовки, розвитку професійної стійкості та готовності до інноваційної діяльності.

Мета статті – проаналізувати феномен діалогічного Я в контексті формування професійної ідентичності майбутніх викладачів закладів вищої освіти та виявити психологічні механізми, що забезпечують гармонізацію внутрішніх позицій у цифровому середовищі.

Завданнями роботи є: розкрити теоретичні засади концепції діалогічного Я (на основі теорії Г. Германса (H. Hermans)) у психології особистості; з'ясувати особливості професійної ідентичності майбутніх викладачів ЗВО в умовах цифрової епохи; окреслити роль внутрішнього діалогу та метапозицій в підтриманні професійної стійкості викладачів; визначити виклики та можливості цифрового середовища для розвитку професійної ідентичності; сформулювати практичні рекомендації щодо врахування діалогічного підходу в програмах підготовки майбутніх викладачів, зокрема через використання інноваційних освітніх форматів (мікрокваліфікацій).

Методи дослідження. Оскільки стаття має теоретичний характер, дослідження базується на методах порівняльного аналізу, контент-аналізу та інтерпретативних підходах гуманітарних наук. Порівняльний аналіз використано для зіставлення класичних і сучасних концепцій ідентичності та самості; контент-аналіз – для систематизації та узагальнення положень наукових джерел у сфері психології особистості, педагогіки й філософії освіти; інтерпретативні методи – для розкриття смислових і ціннісних контекстів феномену діалогічного Я та його ролі у професійній ідентичності викладача. Такий підхід дав змогу інтегрувати багаторівневі дані та сформулювати цілісну модель аналізу досліджуваного явища.

Виклад основного матеріалу. Проблематика професійної ідентичності в умовах цифрових трансформацій активно досліджується як у міжнародному, так і в українському науковому просторі. Концептуальним підґрунтям для аналізу множинності професійних ролей і внутрішніх позицій особистості є Теорія діалогічного Я (DST – Dialogical Self Theory), запропонована Г. Германсом [3]. Учений розглядає особистість як поліфонічну систему позицій («Я-позицій»), які перебувають у постійному внутрішньому діалозі, подібно до діалогів

у соціальному просторі. У пізніших роботах Г. Германс [4; 5] розвиває метафору «театру голосів», підкреслюючи динаміку між домінантними, інноваційними та метапозиціями, що надає можливість глибше зрозуміти механізми інтеграції професійних ролей у кризових і швидкоплинних умовах цифрової доби.

Суттєвий внесок у розвиток DST зробила Івана Маркова [6], яка запропонувала концепт «діалогічного мислення» як основи для аналізу соціальних та культурних взаємодій. У її працях акцентується, що ідентичність не є сталим утворенням, а формується в процесі діалогу зі значущими іншими, у культурному та освітньому контекстах. Це створює підґрунтя для розгляду ідентичності викладача як результату постійної комунікації з освітнім середовищем і студентською спільнотою.

У сфері освітніх досліджень варто відзначити роботи Акерман та Мейєр [1], які розглядають професійну ідентичність учителя як множинну, динамічну й контекстуальну. Автори підкреслюють, що педагог постійно балансує між різними позиціями – наставника, оцінювача, дослідника, фасилітатора, і що саме це балансування забезпечує розвиток ідентичності. Подібні ідеї розвиває Монерео [7], який аналізує педагогічну ідентичність у цифрову добу, зосереджуючись на нових ролях викладача як користувача EdTech, цифрового комунікатора й організатора онлайн-навчання. Ці дослідження є особливо релевантними для сучасної української освіти, де цифровізація різко змінила вимоги до професії викладача.

В українській науковій традиції питання ідентичності викладача та психологічних механізмів професійного розвитку також отримує значну увагу. Н. Чепелєва у своїх дослідженнях розкриває наративні й діалогічні аспекти конструювання ідентичності, акцентуючи на ролі інтерпретації досвіду у формуванні особистісної цілісності [13].

Важливим внеском у розуміння проблеми професійної ідентичності та стійкості педагогічних працівників є праці Л.М. Карамушки, зокрема навчально-методичний посібник *«Психічне здоров'я персоналу організацій в умовах війни»* [11]. У ньому комплексно проаналізовано психологічне здоров'я та професійний стрес освітян у кризових умовах, виокремлено чинники професійного вигорання й стійкості, а також показано тісний зв'язок ментального здоров'я з професійною ідентичністю та загальним благополуччям. Авторка пропонує низку практичних рекомендацій щодо підтримки освітян, які можуть бути інтегровані в програми професійного розвитку. Ці положення органічно корелюють із концепцією діалогічного Я, оскільки свідчать, що професійна ідентичність викладача формується в умовах багатоголосся сучасних викликів (війна, цифровізація, нові професійні ролі) та потребує системної психологічної підтримки [11].

У моделі розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів, розробленій А.М. Лук'ячук

[12], на основі аналізу вітчизняної та зарубіжної літератури виокремлено три взаємопов'язані структурні компоненти професійної ідентичності – комунікативний, емпатійний та емоційно-вольовий. Вони формують ядро професійного «Я» педагога та забезпечують його готовність до ефективної взаємодії з учнями й колегами, розвиток емоційної чутливості та здатність до саморегуляції. Як підкреслює А. Лук'янчук [12], саме під час навчання у вищій школі мають формуватися базові елементи професійної ідентичності, що сприяють самовдосконаленню й оптимальній адаптації майбутніх педагогів у професійному середовищі.

Таким чином, у світовому контексті професійна ідентичність викладача все частіше осмислюється як множинна, діалогічна та динамічна структура, що формується у взаємодії з цифровим середовищем і соціальними контекстами. В українських дослідженнях акцентується на смислотворенні, рефлексії та стійкості як ключових чинниках збереження і трансформації ідентичності. Поєднання цих підходів дозволяє окреслити цілісне бачення проблеми та визначити перспективи подальших досліджень.

У класичній традиції Нового часу, започаткованій Р. Декартом, «Я» розглядалося як автономний, ізольований і неподільний центр свідомості – «*cogito ergo sum*» [10]. Такий картезіанський суб'єктивізм сприймав особистість як статичну сутність, відокремлену від соціального й культурного контекстів. Г. Германс у своїй концепції діалогічного Я запропонував принципово іншу перспективу: особистість не є монолітною, вона постає як поліфонічна система, що складається з множинних «Я-позицій» (*I-positions*) – внутрішніх і зовнішніх, між якими постійно відбувається динамічний діалог [3; 4; 5].

Згідно з Германсом, внутрішні позиції («Я як дослідник», «Я як наставник», «Я як користувач цифрових технологій») відображають особистий досвід та професійні ролі суб'єкта, тоді як зовнішні позиції («мій студент», «мій колега», «мій університет») представляють значущих інших та інституційне середовище. Кордони між цими доменами відкриті, що забезпечує постійний обмін і трансформацію позицій: зовнішні голоси можуть стати внутрішніми і навпаки.

Ключовим механізмом інтеграції багатоголосності є *метапозиція* – здатність суб'єкта зайняти позицію спостерігача стосовно власного репертуару ролей і голосів. Метапозиція дозволяє особистості усвідомлювати конфлікти між позиціями, гармонізувати їх і виробляти стратегії адаптації у умовах невизначеності та стресу.

Особливу увагу Германс приділяє динаміці змін у системі Я. Він виділяє кілька форм інновацій: поява нових позицій, актуалізація позицій, що перебували на периферії («вихід із тіні»), а також формування коаліцій між позиціями, навіть тими, що раніше перебували в суперечності. Цей процес визначає не статичність, а постійну рекон-

струкцію ідентичності, що є особливо актуальним у цифрову добу, коли викладачеві доводиться інтегрувати нові ролі – «цифрового комунікатора», «автора онлайн-курсів», «користувача штучного інтелекту».

Концепція діалогічного Я також наголошує на соціокультурному вимірі особистості: культури та соціальні спільноти функціонують як «колективні голоси», що стають частиною репертуару Я й формують гібридні ідентичності. Крім того, Г. Германс апелює до даних соціальної нейронауки, доводячи, що діалогічність має не лише культурне, а й нейропсихологічне підґрунтя – вона вкорінена в розвитку мозкових структур, відповідальних за соціальну взаємодію та афективну регуляцію.

Таким чином, теорія діалогічного Я Г. Германса пропонує цілісну модель, що дозволяє розглядати професійну ідентичність майбутнього викладача ЗВО як відкриту, множинну й динамічну систему. Вона пояснює, яким чином внутрішній діалог забезпечує інтеграцію традиційних і цифрових ролей, сприяє професійній стійкості та підтримує розвиток у кризових і трансформаційних умовах сучасної освіти.

У цій логіці теорія діалогічного Я відкриває можливості для зіставлення з ширшими філософськими концепціями ідентичності. Так, П. Рікер [8] розвинув концепцію наративної ідентичності, відповідно до якої самість конструюється у формі історії, яку людина вибудовує про себе в діалозі з іншими. Ч. Тейлор [9] у своїй теорії джерел самості підкреслює, що ідентичність формується в культурно-ціннісних горизонтах і неможлива поза моральними та соціальними рамками. Ці підходи резонують з положеннями Германса, оскільки всі вони трактують ідентичність як поліфонічний, динамічний процес, що вкорінений у соціальному і культурному контекстах.

У цифрову добу викладач веде діалог не лише із власними внутрішніми «голосами», а й із цифровими платформами, соціальними мережами, студентським середовищем та уявленнями про власне майбутнє Я. Зіткнення з викликами цифровізації породжує нові позиції – «цифровий комунікатор», «автор онлайн-курсів», «користувач штучного інтелекту». Такі позиції нерідко вступають у конфлікт із традиційними уявленнями про роль викладача. Однак саме визнання та інтеграція цих позицій у внутрішній діалог дає змогу викладачеві зберігати цілісність і будувати перспективні професійні стратегії.

Теорія діалогічного Я Г. Германса має потужний методологічний потенціал для аналізу професійної ідентичності викладача. Вона відкриває можливості для поєднання якісних і кількісних підходів. Якісні дослідження: аналіз наративів викладачів (історій професійного становлення, кризових досвідів, успіхів); використання рефлексивних щоденників як простору, де можна простежити взаємодію різних «Я-позицій»; застосування методу *storytelling* та «третьої особи» (розповідь від імені

однієї з позицій: «Я як наставник», «Я як користувач EdTech»), що дозволяє побачити поліфонію ідентичності. Кількісні дослідження: розроблення опитувальників або шкал, які оцінюють баланс між традиційними і новими позиціями в ідентичності; аналіз рівня інтеграції позицій через методики самооцінки професійної стійкості, самоефективності чи задоволеності професією.

У діагностиці професійної ідентичності особливо цінним є поєднання наративних методів і психометричних інструментів. Наприклад, інтерв'ю або есе майбутніх викладачів можуть бути доповнені кількісними шкалами стресостійкості чи самоефективності. Це дозволяє простежити, як внутрішній діалог впливає на суб'єктивне благополуччя та здатність до професійної трансформації.

Таким чином, діалогічний підхід забезпечує інтеграцію методологій: від глибинного якісного аналізу індивідуальних історій до статистичного узагальнення тенденцій. Це особливо актуально в інформаційну епоху, коли викладачі переживають швидкі трансформації, а їхня ідентичність потребує багатовимірної діагностики.

Теорія діалогічного Я (DST) може стати підґрунтям для розроблення інноваційних форм навчання та розвитку професійної ідентичності майбутніх викладачів закладів вищої освіти. Вона дозволяє перейти від абстрактних філософських категорій до конкретних освітніх практик.

1. Тренінгові та рефлексивні практики

Вправи з внутрішнім діалогом: моделювання взаємодії між позиціями («Я як студент» ↔ «Я як викладач»; «Я як дослідник» ↔ «Я як користувач цифрових технологій») сприяє усвідомленню напруги та гармонізації ролей.

Сторітейлінг і наративні завдання: написання «історій становлення» від імені різних позицій допомагає побачити поліфонію Я та усвідомити, як зовнішні голоси переходять у внутрішні.

Рефлексивні щоденники: ведення щоденників, де майбутні викладачі фіксують свої внутрішні діалоги, підтримує розвиток метапозиції та професійної стійкості.

2. Інтеграція «нових голосів» у професійну ідентичність

Використання позицій «цифрового комунікатора», «автора онлайн-курсів», «користувача штучного інтелекту» дає змогу гнучко адаптувати професійну ідентичність до цифрової доби.

Таке тренування формує готовність до нових форматів освітньої взаємодії – гібридного та дистанційного навчання, роботи з великими даними та цифровим контентом.

3. Мікрокваліфікації – це європейський тренд, який відповідає Рекомендаціям ЄК 2022 [2] щодо впровадження micro-credentials у ЄПВО; короткі, практично орієнтовані програми (3–5 ECTS), які дозволяють гнучко формувати окремі компетентності майбутніх викладачів. Особливість такого формату полягає в інтеграції академічної глибини та прикладної спрямованості, що відповідає євро-

пейським тенденціям розвитку післядипломної та вищої освіти.

DST може стати теоретичною основою для створення мікрокваліфікацій (3–5 ECTS), спрямованих на розвиток окремих компетентностей:

- «Внутрішній діалог і професійна стійкість викладача».

- «Наративні методи саморефлексії у професійній освіті».

- «Цифрові голоси ідентичності викладача: від EdTech до штучного інтелекту».

Такі модулі можуть інтегруватися в програми підготовки магістрів за різними спеціальностями та слугувати інструментом швидкого реагування на виклики цифровізації.

Висновки. Проведене дослідження дозволило критично оцінити обмеженість класичного суб'єктивізму Нового часу, що розглядав «Я» як автономний, статичний та ізольований центр свідомості. У сучасних умовах цифрової трансформації, глобалізації та кризових викликів така модель не здатна пояснити складність і динаміку професійної ідентичності викладача. Це створює потребу в нових теоретичних підходах, що враховують багатовимірність особистості, її поліфонічну природу та соціокультурну вбудованість.

У цьому контексті продуктивно виявляється теорія діалогічного Я Г. Германса, яка пропонує інтерпретацію ідентичності як множинної системи внутрішніх і зовнішніх позицій. Кожна з них має власний голос, цінності та смисли, що вступають у взаємодію у формі внутрішнього діалогу. Важливим механізмом підтримання цілісності виступає метапозиція, яка дозволяє людині інтегрувати суперечливі позиції, зберігати баланс між ними та забезпечувати професійну стійкість. Для викладача це означає можливість гармонізувати традиційні ролі з новими, що виникають у цифровій добі.

Зіставлення DST із сучасними філософськими концепціями ідентичності, зокрема з наративною ідентичністю П. Рікера та концепцією культурно-моральних горизонтів Ч. Тейлора, підтвердило актуальність багатоголосного та процесуального розуміння особистості. Це дозволяє інтегрувати ідеї Г. Германса в ширший гуманітарний дискурс і водночас розширити можливості психології та педагогіки в поясненні професійної трансформації викладачів.

Практична значущість отриманих результатів полягає в можливості використання теорії діалогічного Я як основи для проєктування освітніх програм, тренінгових інтервенцій та мікрокваліфікацій. Такі формати здатні сприяти розвитку рефлексивних навичок, внутрішнього діалогу, психологічної стійкості та цифрової компетентності майбутніх викладачів, забезпечуючи їхню готовність до роботи в умовах постійних змін.

Подальші дослідження можуть бути зосереджені на емпіричному вивченні того, як багатоголосність і внутрішній діалог проявляються у професійних практиках викладачів. Важливо дослідити

особисті наративи педагогів, їхні рефлексивні стратегії та механізми використання метапозиції як ресурсу психологічної стійкості в умовах трансформацій та криз.

Окремої уваги потребує вплив цифрових технологій на професійну ідентичність. Використання EdTech, штучного інтелекту та онлайн-платформ породжує нові «голоси» у структурі діалогічного Я, що заслуговує на системне дослідження. Це відкриває перспективи для аналізу взаємодії традиційних і новітніх ролей викладача та їх інтеграції в єдину професійну ідентичність.

Подальший розвиток може відбуватися і в площині створення та апробації інноваційних освітніх форматів. Зокрема, мікрокваліфікації, побудовані на принципах DST, мають потенціал стати гнучким інструментом професійного розвитку. Вони дозволяють формувати цільові компетентності, спрямовані на розвиток внутрішнього діалогу, рефлексії та адаптивності, що особливо важливо для педагогів у цифрову добу.

Не менш перспективним напрямом є міждисциплінарні та міжкультурні дослідження. Поєднання психології, педагогіки, філософії та соціології може сприяти більш глибокому розумінню поліфонічної природи ідентичності, а також відкривати можливості для порівняння специфіки професійної ідентичності викладачів у різних культурних контекстах. Це дозволить сформувати універсальні, але водночас гнучкі моделі професійної трансформації, адаптовані до умов глобального освітнього простору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Akkerman S.F., Meijer P.C. A dialogical approach to conceptualizing teacher identity. *Teaching and Teacher Education*. 2011. Vol. 27, No. 2. P. 308–319. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2010.08.013>.
2. Council Recommendation of 16 June 2022 on a European approach to micro-credentials for lifelong learning and employability 2022/C 243/02. Official Journal of the European Union, 2022. C. 243/02. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f877d7a7-f5b2-11ec-b976-01aa75ed71a1>
3. Hermans H.J.M. Telling and retelling one's self-narrative: A contextual approach to intrapersonal communication. *Journal of Research in Personality*. 1992. Vol. 26, No. 4. P. 435–448.

4. Hermans H.J.M. The dialogical self: Toward a theory of personal and cultural positioning. *Culture & Psychology*. 2001. Vol. 7, No. 3. P. 243–281. DOI: <https://doi.org/10.1177/1354067X0173001>.

5. Hermans H.J.M. The construction and reconstruction of a dialogical self. *Journal of Constructivist Psychology*. 2003. Vol. 16, No. 2. P. 89–130. DOI: <https://doi.org/10.1080/10720530390117902>

6. Marková I. The dialogical mind: Common sense and ethics. Cambridge : Cambridge University Press, 2016. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511753602>.

7. Monereo C. The role of critical incidents in the dialogical construction of teacher identity. Analysis of a professional transition case. *Learning, Culture and Social Interaction*. 2019. Vol. 20. P. 4–13. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.lcsi.2017.10.002>.

8. Ricoeur P. Oneself as Another. Chicago : University of Chicago Press, 1992. 363 p. URL: https://www.academia.edu/1767103/Oneself_as_another

9. Taylor C. Sources of the Self: The Making of the Modern Identity. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1989. 601 p.

10. Декарт Р. Міркування про першу філософію, в якій доводиться існування Бога і безсмертя душі. Київ : Юніверс, 2000. 286 с. (ориг. 1641).

11. Карамушка Л.М. Психічне здоров'я персоналу організацій в умовах війни : навч.-метод. посібник. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 168 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737839>

12. Лук'янчук А.М. Модель розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Вип. 7. С. 370–380. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка ; Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України.

13. Чепелєва Н.В. Особистість як оповідач історій. Ніжин : Вид-во Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя, 2018. С. 7–23. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712378/1/%D0%A7%D0%B5%D0%BF%D0%B5%D0%BB%D1%94%D0%B2%D0%B0_%D0%A0%D1%83%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F-1.pdf

Стаття надійшла у редакцію: 03.10.2025

Стаття прийнята: 20.10.2025

Опубліковано: 22.12.2025